

המרכז לחינוך לקיימות הפקולטה למדעים | המרכז לפדגוגיה מתבוננת
המכון לחינוך מתקדם קתדרת אונסקו לחינוך הומניסטי

אקו-הומניזם

חינוך עכשיו כדי שיהיה מחר

דגם לחינוך טוב
כמענה לאתגרי המאה ה-21

אקו-הומניזם עכשיו כדי שיהיה מחר

דגם לחינוך טוב כמענה לאתגרי המאה ה-21

חינוך טוב על פי ההשקפה האקו-הומניסטית מכונן להגשמת שלוש מטרות-על המנוסחות במונחים בסיסיים וכלל-אנושיים:

- שללומדים יהיה טוב עם עצמם ויזכו להגשמה עצמית פורייה ומספקת בחברה האנושית ובסביבה הטבעית.
- שהלומדים יהיו טובים ככל יכולתם בכישורים הגופניים, הרגשיים, השכליים, היצירתיים והאזרחיים.
- שהלומדים יהיו טובים לאחרים, בחברה האנושית ובסביבה הטבעית, ויאפשרו להם את המרחב לקיים עצמם במיטבם על פי טבעם.

הדגם האקו-הומניסטי לחינוך טוב התפתח כמענה למצוקות ולאתגרים של האנושות: הוא מבקש ללמוד את הלקח מזוועות המאה העשרים - מלחמות עולם, השואה, טיהורים אתניים ומשטרי דיכוי טוטליטריים משמאל ומימין - ולהתמודד עם ההרס העכשווי של הסביבה הטבעית והאסונות האקלימיים: ההתחממות הגלובלית, הכחדת המינים, זיהום ודילול משאבי הטבע.

האלימות היא פעם נגד בני האדם ופעם נגד משאבי הטבע, אבל המקור הוא אחד: השקפת עולם כוחנית וחמדנית בדבר הדרך הראויה של היות אדם בעולם.

לפיכך העמדה הבסיסית של החינוך האקו-הומניסטי אינה מתמקדת בידע ובטכנולוגיה אלא **באתיקה**: בעמדה ערכית ופדגוגית לגבי בניית דרך הולמת לחיות עם אחרים ולא על חשבון אחרים. עלינו להקטין ולווסת את דחפי הרכושנות, השליטה, הכוחנות, הנצלנות, הנהנתנות, החמדנות והצרכנות, ולבסס במקומם יחסים של התחשבות, אחווה, שותפות, צניעות, מידתיות, מתינות, הרמוניה ונדיבות.

דגם החינוך האקו-הומניסטי קורא לשלב את העמדה ההומניסטית והדיאלוגית של אחריות לכבוד האדם באשר הוא אדם עם התייחסות לטבע לא כרכוש לבעלות ולאדנות אלא כקהילה לשייכות ולהשתתפות.

יחסי אנוש ואקלים חברתי

הכול מתחיל במפגש הבין אישי, בתרבות הדיאלוגית ובאקלים החברתי. כפי שדרך ארץ קודמת לכל תורה, כך התשתית לכל מעשה חינוכי היא דאגה לרווחה הנפשית, חיבה ואכפתיות, אמפתיה וכבוד הדדי, תחושת אמון ומוגנות, ורגישות למאפיינים ולצרכים של אחרים - ייחוד אישי, שונות בין-תרבותית ומערכות הטבע הלא-אנושי. משימתם הראשונה במעלה של מוסדות חינוך, מהגיל הרך ועד לאוניברסיטאות, היא לטפח ולבסס יסודות אלה של אהבת אדם וקיימות סביבתית כקודמים לכל תחרותיות, הישגיות ורכושנות. פדגוגיה מתבוננת, מיינדפולנס, אתיקה ופיתוח כישורים רגשיים-חברתיים הם כלים מרכזיים בפיתוח איכויות אלה.

כישורי חשיבה ואקלים אינטלקטואלי של פתיחות דעת, רוחב דעת ויצירה חופשית

מצד אחד אין מקום לדבר בתקופתנו על אמיתות מוחלטות ונצחיות. מן הצד האחר, ברור שלאמת אין סיכוי להפציע ולהתבסס במקומות שבהם אסור באופן חופשי לחקור, לדון, לברר ולחפש אותה. תנאי יסוד לידע אמיתי והשכלה מינה הוא חופש מחשבה וביטוי, עידוד חשיבה עצמאית וביקורתית, טיפוח גישה רפלקטיבית ודמיון יוצר. בה במידה, תנאי להתבססות אמיתות תקפות ומוסכמות הוא כבוד לעובדות המציאות, לעמידה בכללי ההיגיון, להשכלה רחבה, למומחיות ומצוינות מוכחת, להיצגים האומנותיים, לתרבות הדיון ולדרכי מחקר וביטוי בלתי משוחדות ובעלות דרגת אמנות גבוהה. במיוחד לאור עלייתה של תרבות ה"פוסט אמת", "חדשות הכזב" ו"העובדות החלופיות", טיפוח אוריינות מקפת שכזו - לשונית, תרבותית, ביקורתית ותקשורתית - הוא אתגר מרכזי של מוסדות החינוך כדי לא להפקיר את הצעירים נטולי כלים וידע להתמודדות עם הפצצות מרחשת המידע (החדשותי, הפרסומי, התעמולתי) בדרכי התקשורת המסורתיות והחדשות.

הומניות והגינות הניכרות במוסר הומניסטי, צדק חברתי-סביבתי ותרבות דמוקרטית

במוסר הומניסטי אדם לאדם הוא אדם ואין מקום לזכויות יתר או אפליה על בסיס מין, דת, לאום, עדה או מעמד. בתפיסת הצדק החברתי-סביבתי המחויבות לקיום בכבוד לכול, לשוויון הזדמנויות, להתחשבות בשונות ולקיימות סביבתית קודם להגשמת שאיפות גדולות כלכליות וצרכניות. ובתרבות דמוקרטית כולם שווים, כולם חופשיים, כולם נחשבים ולכולם הזכות וההזדמנות להשפיע על הטוב המשותף. אלה כללי המשחק של חברה שמבקשת להיות הומנית והוגנת: חברה שבין שגורלך שפר או הורע, בין שאתה בין המנצחים או בין המפסידים, האחריות לכבוד האדם, לצדק חברתי ולקיימות סביבתית לא מופקרת ולא נדרסת. זה הבסיס לחינוך ערכי, קל וחומר בחברה רב-תרבותית ובמציאות גלובלית. אין זה מבטל את החינוך לערכים קהילתיים, לאומיים או דתיים, אך תפקיד החינוך הוא לטפח זהות שאין בה משום התנשאות, כוחנות, אפליה, ביזוי והדרה ביחסים עם האחרים והזרים.

איכות חיים עדיפה על רמת חיים

איכות חיים לכול היא הטוב המשותף שחברה אקו-הומניסטית חותרת אליו. מטרה זו אינה מתמצה במדדים כלכליים של רמת חיים חומרית או של תמ"ג ותל"ג. היא תפיסה הוליסטית של שלומות (well being) ברמת הפרט, החברה ואימא אדמה. היא כוללת ביטחון קיומי, רווחה נפשית, צמיחה אישית ויחסים פוריים ומספקים עם הסביבה הטבעית והאנושית. לצד אלה, בעולם האנושי היא מתאפיינת בחופש אישי וזכויות אדם, בשייכות קהילתית ושותפות דמוקרטית, במידתיות נאותה של עבודה-פנאי, בשותפות פעילה בחיי הטבע והתרבות, בחיי רוח עשירים והנאה מהאומנויות, בהגשמה עצמית משמעותית בפנאי ובעבודה, בחוסן פנימי לנוכח דחפים פנימיים ולחצים חיצוניים, בשקיפות שלטונית ובתחושת אמון ציבורית וסולידריות חברתית.

בריאות, קיימות ומדיניות מניעתית הן יסודות מרכזיים באיכות החיים - בסביבה הטבעית ובחברה האנושית

- **בריאות** היא המצב התפקודי החיובי של יצורים חיים, מערכות טבע ומערכות חברה, כשאלה מממשים בהצלחה את המשאבים והכישורים שגלומים בהם ופועלים על פי טבעם או ייעודם. היא מצב מיטבי של הגוף, הנפש, היחסים החברתיים ומשאבי הטבע, שמאפשר הסתגלות נאותה במצבים משתנים וחוסן לנוכח קשיים ואתגרים. אורח חיים לא בריא או לקוי פוגע בגוף, בנפש ובטבע ומביא עימו מחלות מודרניות קשות: מהשמנה, סוכרת, לב וסרטן ועד דיכאון, בדידות, עקה (דחק, סטרס), ייאוש קיומי ושלל התמכרויות. על החינוך לאתגר את הציבור ל"נפש בריאה בגוף

בריא, חברה בריאה בטבע בריא". כך ניתן לדבר על בריאות גופנית ונפשית של האדם, בריאות במונחים סביבתיים של מעיינות שופעים, אוויר נקי ואדמה פורייה, ובריאות במונחים חברתיים של לכידות חברתית, רמת פשיעה נמוכה, כלכלה יציבה ופוליטיקה נקייה משחיתות.

• **קיימות** היא איתנות ארוכת טווח של מערכות הטבע והחברה שיש להן תרומה מוכחת לאיכות החיים של משפחת האדם והסביבה הטבעית. כך ניתן לדבר על מערכות אקולוגיות (דומם, צומח וחיי), שמשגשגות כשלעצמן ומוסיפות לרווחת בני האדם, וכן על עצמאות מערכות המשפט והתקשורת, חוסן מערכות החינוך והבריאות, מערכת החיסכון הפנסיוני, דיור מוגן ושאר מערכות חברתיות שמאפשרות איכות חיים נאותה לדורות הבאים.

• **מונעה עדיפה על תיקון וריפוי.** זאת ההכרה ש"איזהו חכם הרואה את הנולד", ש"חכם לא נופל לבור שהפיקח מצליח להיחלץ ממנו" ושאיכות החיים שלנו תלך ותשתפר ככל שנפעל למנוע מבעוד מועד את גורמי החולי, ההרס, האומללות והשכול. כבר מגיל צעיר נדרשת מערכת החינוך לטפח בתלמידים את ההבנה שאורח חיים בריא ומקיים חוסן במידה רבה תחלואה כרונית ואת אומללות החולי והריפוי; ששלום חוסך את מרוץ החימוש, זוועות המלחמה וייסורי השכול; שמניעת פערים חברתיים, עוני והזנחה מקטינה משמעותית את הפשיעה והכליאה; והקפדה על קיימות סביבתית חוסכת שיקום יקר ובעייתי של הרס משאבי הטבע. עלינו להכשיר את התלמידים, כדברי פרופ' צבי לם, "להתמודדות עם גורמי ההרס שטמונים באישיותם ובחברתם".

חינוך למעורבות אקטיביסטית - אינטימית, מושכלת, פעילה ואחראית - בקהילה, בטבע ובאזרחות

ריחוק חברתי, התמכרות למסכים, היטמעות בתרבות הדיגיטלית, יושבנות, צריכת "ג'אנק פוד" וניכור גובר מעולמות הטבע, האזרחות והתרבות גורמים לדחק (סטרס) כרוני שפוגע בבריאות הגופנית והנפשית של הצעירים וכן מאיימים לגזול מהם היבטים משמעותיים של צלם אנוש ושל ההווה החברתית כפי שחוו אותם נשים וגברים לאורך ההיסטוריה. האיכות והמשמעות של החיים האנושיים קשורות מהותית בעולם הטבע: שהרי כולנו עשויים מאתם חומרי יסוד, כפופים לאותם חוקים, ניזונים מאותן תשתיות ושותפים באין-ספור כמיהות ואתגרים (לביאה שנלחמת להגנת גוריה, אריה שמסמן טריטוריה וגורים חדורי משחקיות ושובבות אינם ממש שונים מאיתנו). תחושת המוגנות והשייכות ובחירת הזהות שלנו מעוגנות במגע המשפחתי והחברתי, מהתרבות שאנו יונקים ממנה ומן האזרחות שאנו מחוברתים אליה. מאלה אנו לומדים להיות "בני אדם" ובדיאלוג איתם אנו יוצקים משמעות לחיינו ומשתתפים בעיצוב אופי המדינה ונהגיה. מן הסיבות הללו חיוני בימינו שמערכת החינוך תעודד מעורבות אינטימית, אוריינית ואקטיביסטית במרחבי החיים של הטוב המשותף: בהווה החברתית-קהילתית, בסביבה הטבעית, בסוגיות האזרחיות-פוליטיות, במרחבי הטכנולוגיה הדיגיטלית ותקשורת ההמונים ובנכסי התרבות והאומנות שיש בהם "מזון מלכות" לצמיחה אישית ולעושר תרבותי.

בסופו של דבר, האקלים החברתי והאקלים הסביבתי משפיעים זה על זה וגורלנו תלוי בשניהם. כאנשי חינוך עלינו לפעול יחד לקיימות חברתית וסביבתית ולקדם את הטוב המשותף של נפש בריאה בגוף בריא וחברה בריאה בטבע בריא.